

abp Józef KOWALCZYK

Metropolita Gnieźnieński, Prymas Polski

STOSUNKI POLSKI ZE STOLICĄ APOSTOLSKĄ I KWESTIA KONKORDATU Z 1993 ROKU

PREZENTACJA KSIĄŻKI *KONKORDAT MIĘDZY STOLICĄ
APOSTOLSKĄ I RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ 1993/1998*

ABSTRACT

I rapporti della Polonia con la Santa Sede e la questione del concordato del 1993. Presentazione del libro "Il concordato fra la Santa Sede e la Repubblica Polacca 1993/1998"

Durante il pontificato di Giovanni Paolo II è cresciuta in modo netto l'autorità morale della Santa Sede nel mondo e di pari passo si sono moltiplicate le relazioni diplomatiche con il Vaticano.

Nel 1918 la Polonia ha iniziato a regolamentare le relazioni con la Santa Sede tramite concordati. Purtroppo subito dopo la II guerra mondiale ha avuto inizio un periodo non favorevole, essendo state le autorità politiche molto spesso avverse alla Chiesa. Con il passare del tempo le autorità della Repubblica Popolare Polacca giunsero alla conclusione che la religione cattolica rappresentasse una grande forza in Polonia e iniziarono colloqui con il Vaticano come anche i rappresentanti della Santa Sede presero contatti con la Conferenza dell'Episcopato Polacco per le Confessioni Religiose. Il sorgere del movimento di "Solidarność" e di tutti fenomeni collegati che ebbero luogo negli anni ottanta, hanno provocato i cambiamenti politici avvenuti nella nostra Patria con la formazione di una struttura statale democratica, che ha intrapreso relazioni diplomatiche con la Santa Sede, con le nomine dell'ambasciatore polacco presso la Santa Sede e del nunzio apostolico in Polonia.

Il 3 aprile del 1993 hanno avuto inizio negoziati diretti per la redazione e l'approntamento del testo del concordato. Il testo è stato approvato dal Consiglio dei Ministri della RP nonché dalla Santa Sede e stipulato il 28 luglio del 1993. Nel 1998 è avvenuta la ratifica e lo scambio dei documenti.

L'obiettivo principale del libro dell'arcivescovo Kowalczyk non è l'esegesi del contenuto delle singole disposizioni del concordato (di questo se ne occupano altre pubblicazioni) ma mostrare ai lettori le vie negoziali intraprese da entrambi i soggetti del diritto internazionale, che hanno condotto alla formulazione delle disposizioni presenti nell'accordo.

ABSTRACT

The relations between Poland and the Holy See and the question of the concordat of 1993. A presentation of a book "The Concordat between the Holy See and the Republic of Poland 1993/1998"

During the course of John Paul II's pontificate the moral authority of the Holy See considerably increased in the world, the consequence of which was the considerable development of diplomatic relations with the Vatican.

In 1918 Poland began to regulate the relations with the Holy See through concordats. Unfortunately, soon after the Second World War there began a period of unfriendly and frequently hostile policy of the authorities toward the Church. With the passing of years the authorities of the People's Republic of Poland arrived at a conclusion that the Catholic faith in Poland is a force to be reckoned with. Therefore the representatives of state authorities conducted talks with the Vatican, and the representatives of the Holy See made contacts with the authorities of the Polish Bishops' Conference and the Office of Religious Denominations. The emergence of the social movement known as "Solidarność" [Solidarity] and a whole array of phenomena which took place in the 1980s brought about the change of the system in our Fatherland and facilitated the construction of a democratic state. This in turn brought about the establishment of diplomatic relations with the Holy See, the appointment of the ambassador of Poland at the Holy See and the appointment of the apostolic nuntio in Poland. On 3 April 1993 negotiations began about the elaboration and arrangement of the text of the concordat. The text that was agreed upon was accepted by the Council of Ministers and the Holy See, and it was signed on 28 July 1993. The ratification and the exchange of ratification documents took place in 1998.

The principal aim of Archbishop Kowalczyk's book is not to conduct an exegesis of the content of specific paragraphs of the concordat (this issue is treated in other publications), but to show the reader the way both entities of international law went through negotiations which lead them to the formulation of the specific paragraphs of this agreement.

Słowa kluczowe: konkordat 1993, stosunki polsko-watykańskie, Polska, Stolica Apostolska, stosunki państwo-Kościół, dyplomacja papieska, Jan Paweł II

Key words: Concordat of 1993, Polish-Vatican relations, Poland, The Holy See, Church-state relations, Vatican diplomacy, John Paul II

Parole chiavi: concordato del 1993, relazioni polacco-vaticane, Polonia, Santa Sede, rapporti stato-Chiesa, diplomazia papale, Giovanni Paolo II

Szanowni Organizatorzy i Uczestnicy międzynarodowej konferencji „Stolica Apostolska na arenie międzynarodowej w okresie pontyfikatu Jana Pawła II – 1978-2005”.

Jestem bardzo wdzięczny za zorganizowanie tego sympozjum i zaproszenie do aktywnego w nim uczestniczenia. Moje wystąpienie podejmuje temat stosunków Polski ze Stolicą Apostolską oraz kwestię konkordatu podpisanego w 1993 r. i ratyfikowanego w 1998 r. Stanowi również okazję do zaprezentowania mojej najnowszej książki poświęconej tej tematyce, a wydanej nakładem Płockiego Instytutu Wydawniczego¹.

Konkordat – jak wiadomo – jest instrumentem prawnym regulującym wzajemne relacje państwa i Kościoła w danym kraju. Zrodziła go europejska kultura prawna w imię zasady „co cesarskie cesarzowi, co boskie Bogu”. To umowa dwóch podmiotów prawa międzynarodowego – państwa i Stolicy Apostolskiej – określająca prawa i obowiązki katolików żyjących w danym kraju, zgodnie z zasadą poszanowania wolności religijnej. Ten instrument prawny – mimo zmieniających się struktur politycznych państw (od monarchii, poprzez dyktatury, aż do współczesnych demokracji) – nic nie stracił na znaczeniu.

Zadziwiający jest fakt, że za pontyfikatu Jana Pawła II wyraźnie wzrósł autorytet moralny Stolicy Apostolskiej w świecie, a co za tym idzie znacząco pomnożyły się relacje dyplomatyczne ze Stolicą Apostolską oraz wzajemna wymiana przedstawicieli dyplomatycznych, jak również stosowne umowy bilateralne w formie częściowej lub całościowej. Polska, poczynając od 1918 r., a więc od momentu odzyskania niepodległości po ponad stu latach niewoli spowodowanej rozbiorami, regulowała relacje państwo–Kościół dwoma kolejnymi konkordatami². Po II wojnie światowej, we wrześniu 1945 r., Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej uznał konkordat z 1925 r. za zerwany³.

Rozpoczął się długi okres naznaczony nieprzyjazną, a częstokroć wręcz wrogą polityką władz państwowych wobec Kościoła katolickiego. W celu eliminowania wielorakich napięć podejmowano – niekiedy pozorne – próby regulowania dwustronnych relacji. Wyrazem tego było „porozumienie” zawarte między ówczesnym rządem i Episkopatem Polski w 1950 r. i uzupełnione sześć lat później⁴. Władze państwowe respektowały niektóre zapisy konkordatu z 1925 r., określające pewne uprawnienia państwa w stosunku do Kościoła katolickiego, jak np. zatwierdzanie kandydatów przedstawionych Stolicy Apostolskiej na urząd biskupów diecezjalnych czy też określenie przepisów dotyczą-

¹ J. Kowalczyk, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską 1993/1998. Układ między dwoma podmiotami prawa międzynarodowego na tle kształtowania się relacji pomiędzy Kościołem katolickim a Państwem polskim w okresie I i II Rzeczypospolitej, w warunkach totalitaryzmu i w III Rzeczypospolitej*, Płock 2013.

² *Tamże*, s. 5.

³ *Tamże*, s. 5, 13-21, 203-216.

⁴ *Tamże*, s. 5, 19-21, 217-221.

cych duszpasterstwa polowego (ordynariatu wojskowego) w Polsce⁵. W rzeczywistości był to jednak czas jednostronnej regulacji sytuacji Kościoła katolickiego i wolności religijnej w Polsce, że wspomnę ogłoszenie rządowego dekretu z 9 lutego 1953 r. o obśadzaniu stanowisk kościelnych, a później pozbawienie wolności na trzy lata prymasa Stefana Wyszyńskiego. Napięcie społeczne w Polsce rosło, co przyczyniło się do uwolnienia kardynała Stefana Wyszyńskiego i pewnych przemian w 1956 r. Ten okres tzw. „odwilży” nie trwał jednak długo. Wkrótce powrócono do stylu uprawiania polityki z okresu stalinowskiego, nieco tylko złagodzonego w stosunku do Kościoła⁶.

W późniejszym okresie władze rządowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej stopniowo dochodziły do wniosku, że z tak ważnym podmiotem prawa międzynarodowego, jakim jest Stolica Apostolska, ciesząca się w wymiarze światowym ogromnym autorytetem moralnym, należy poprawnie uregulować wzajemne relacje, szczególnie że większość Polaków to katolicy. Nasi rodacy doskonale znali zasadę wolności religijnej zdefiniowaną przez Sobór Watykański II i domagali się, by w imię tej zasady zagwarantować im i określić – w formie umowy bilateralnej między dwoma podmiotami prawa międzynarodowego – ich prawa i obowiązki, tzn. prawa katolików w rzeczywistości państwa polskiego i obowiązki, jakie katolicy mają w stosunku do państwa, którego są obywatelami⁷.

Stolica Apostolska, działająca w porozumieniu z Episkopatem Polski, była pozytywnie nastawiona do uregulowania tych wzajemnych odniesień, oczywiście po spełnieniu konkretnych warunków. Potrzebę normalizacji coraz wyraźniej dostrzegały także ówczesne władze państwa polskiego. Zauważalne to było w połowie lat 70. ubiegłego stulecia, kiedy Polskę odwiedzali przedstawiciele Stolicy Apostolskiej i prowadzili w tej sprawie rozmowy z władzami Konferencji Episkopatu Polski i z Urzędem ds. Wyznań. Przedstawiciele władz państwowych również prowadzili podobne rozmowy ze Stolicą Apostolską, bezpośrednio lub za pośrednictwem ambasady PRL w Rzymie. W wyniku tych kontaktów doszło do powołania przez obydwie strony specjalnych zespołów do stałych kontaktów roboczych, co miało doprowadzić do zawarcia umowy bilateralnej między Stolicą Apostolską a PRL i nawiązania stosunków dyplomatycznych. Te zamierzenia zintensyfikowały się po wyborze kardynała Karola Wojtyły na biskupa Rzymu i papieża Kościoła powszechnego. Władze rządowe ówczesnej Polski spełniały też stopniowo warunki stawiane przez prymasa Polski i przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski kard. Stefana Wyszyńskiego w kwestii ustawowego zagwarantowania praw i obowiązków Kościoła katolickiego w Polsce oraz zawarcia umowy ze Stolicą Apostolską. Znalazło to swój wyraz w opracowaniu stosownych projektów ustaw i projektu umowy zwanej „konwencją” przez powołane do tego celu komisje rządową i Episkopatu Polski⁸.

Powstanie ruchu społecznego „Solidarność” i całego zespołu zjawisk, jakie miały miejsce w latach 80., doprowadziło do zmian ustrojowych w naszej ojczyźnie i two-

⁵ *Tamże*, s. 21, 28-32.

⁶ *Tamże*, s. 30-32.

⁷ *Tamże*, s. 32-39.

⁸ *Tamże*, s. 40-45, 52-56, 80-89, 235-240.

rzenia struktur państwa demokratycznego, w efekcie do nawiązania stosunków dyplomatycznych ze Stolicą Apostolską, mianowania ambasadora Polski przy Stolicy Apostolskiej i nuncjusza apostolskiego w Polsce⁹.

Jan Paweł II uważał, że takie rozwiązanie przyczyni się do spokojnego wprowadzenia w naszej ojczyźnie instytucji nuncjatury apostolskiej i posługi nuncjusza, który stopniowo przejmie wszystkie przysługujące mu kompetencje, sprawowane *ad interim* przez prymasa Polski. Urząd ten papież powierzył mówiącemu te słowa. Była to osobista decyzja Jana Pawła II, o której zapewne wcześniej poinformował swoich współpracowników z Sekretariatu Stanu i uzyskał ich aprobatę. Zнали oni moją osobę, gdyż w latach 70. włączyli mnie do pracy w zespole Stolicy Apostolskiej ds. stałych kontaktów roboczych z podobnym zespołem władz ówczesnej Polski. Nominacja kapłana wywodzącego się z danego kraju na nuncjusza w tym kraju nie była precedensem w historii Kościoła katolickiego. Wystarczy wspomnieć, że nuncjuszem apostolskim w Italii zawsze jest biskup włoski.

Do priorytetowych zadań, jakie Jan Paweł II wyznaczył nuncjuszowi, należało podjęcie prac nad przygotowaniem projektu konkordatu w oparciu o soborową zasadę wolności religijnej oraz autonomii i niezależności Kościoła i państwa, jako podmiotów prawa międzynarodowego, współdziałających jednak dla dobra człowieka w tych dziedzinach, które są im wspólne.

Państwo demokratyczne nie powinno ingerować w sferę religijną, powinno natomiast gwarantować wolność sumienia i wyznania. Kościół ze swojej strony nie powinien ingerować w dziedziny należące do kompetencji państwa, mając jednak świadomość, że jego wpływ w tym obszarze realizuje się poprzez aktywność wiernych świeckich. Niezależność i autonomia państwa i Kościoła we właściwych im dziedzinach, potwierdzone zapisami umowy konkordatowej, są nieodzownym warunkiem budowania prawdziwego dobra wspólnego, które konkordat w pierwszym rzędzie ma na celu. Określa on, w uzgodnieniu z władzą państwową, zasadnicze normy wzajemnych odniesień i działania, pozostawiając ustawodawstwu wewnętrznemu państwa uchwalanie szczegółowych ustaw w oparciu o te normy.

Tak opracowany projekt konkordatu został 25 października 1991 r. przedłożony przez stronę kościelną ministrowi spraw zagranicznych RP. Strona rządowa przygotowała własny projekt umowy konkordatowej i przedłożyła go stronie kościelnej 12 marca 1993 r.¹⁰

W dniu 3 kwietnia 1993 r. rozpoczęły się bezpośrednie negocjacje nad dopracowaniem i uzgodnieniem tekstu konkordatu w oparciu o wspomniane dwa projekty. Uzgodniony tekst został przyjęty przez Radę Ministrów RP oraz Stolicę Apostolską, a jego podpisanie nastąpiło 28 lipca 1993 r. Ratyfikacja i wymiana dokumentów ratyfikacyjnych nastąpiły w 1998 r.

Wspomniana na początku tego wystąpienia książka *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 1993/1998*, którą dziś prezentujemy, zawiera ob-

⁹ Tamże, s. 57-62, 223-234.

¹⁰ Tamże, s. 65-105, 241-298.

szerną dokumentację dotyczącą umowy konkordatowej z 1993 r., przybliżającą czytelnikowi procedurę i proces negocjacyjny i ratyfikacyjny polskiego konkordatu. Jest on pierwszym i, rzec można, wzorcowym zapisem umowy bilateralnej regulującej relacje między Kościołem i państwem wychodzącym z systemu realnego socjalizmu.

Konkordat zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w 1993 r. wpisuje się w historię normalizacji państwa polskiego i stosunków Kościoła w Polsce. Umowa ta, ratyfikowana 25 marca 1998 r.¹¹, jest owocem długiego i żmudnego procesu normalizacji tych stosunków, procesu naznaczonego – zwłaszcza w fazie ratyfikacji – wielorakimi trudnościami spowodowanymi częstokroć brakiem woli politycznej. Patrząc z perspektywy czasu, zauważyć jednak należy, że ten przedłużający się proces ratyfikacji przyniósł również pozytywne owoce, przyczynił się bowiem do lepszego poznania zapisów nowoczesnego konkordatu z 1993 r.

Zasadniczym celem mojej książki nie jest dokonanie egzegezy treści poszczególnych zapisów konkordatu (zajmują się tym inne publikacje), ale ukazanie czytelnikowi drogi negocjacyjnej obu podmiotów prawa międzynarodowego, prowadzącej do sformułowania poszczególnych zapisów tej umowy. Ileż było konsultacji, sugestii i uwag, które wniosły pozytywny wkład w ostateczną wersję poszczególnych artykułów tej umowy. Określają one główne zasady wzajemnych relacji, dotyczące różnych dziedzin współżycia i współdziałania dla dobra zainteresowanych stron, zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II.

W oparciu o te zasady kompetentne organy władzy ustawodawczej w Polsce winny uchylać szczegółowe normy prawa wewnętrznego. W tym też znaczeniu konkordat polski jest umową nowoczesną i modelową.

Unormowanie relacji między państwem i Kościołem katolickim na zasadzie ich niezależności i autonomii przyczynia się do lepszego poszanowania prawa w ogóle oraz zachowania ładu społecznego, wolności religijnej i dobra człowieka.

¹¹ *Tamże*, s. 120-181, 182-186, 299-330.

Abp Józef KOWALCZYK (ur. 1938) – polski biskup rzymskokatolicki, doktor prawa kanonicznego, nuncjusz apostolski w Polsce w latach 1989-2010, arcybiskup metropolita gnieźnieński i prymas Polski od 2010 r. Przyjął święcenia kapłańskie w 1962 r. w Olsztynie. Po ukończeniu studiów na Wydziale Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie w 1968 r. uzyskał doktorat. Pozostał w Rzymie, gdzie pracował w Najwyższym Trybunale Apostolskim Roty Rzymskiej oraz Kongregacji ds. Sakramentów Świętych. W 1978 r. Jan Paweł II przeniósł go do Sekretariatu Stanu, gdzie tworzył Sekcję Polską. W 1989 r. został wyniesiony do godności arcybiskupiej i mianowany pierwszym nuncjuszem apostolskim w Warszawie po normalizacji stosunków między Stolicą Apostolską a Polską. Misję nuncjusza zakończył w 2010 r., kiedy został mianowany arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem Polski. Autor wielu publikacji, m.in. *Dojrzewanie czasu* (Poznań 1998) i *Tym, którzy Polskę stanowią* (Warszawa 2003).